

Župna i hodočasnička crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju – trobrodna barokna bazilika s kupolom iznad svetišta, realizacija biskupa Jurja Branjuga

Katarina Horvat-Levaj

Katarina Horvat-Levaj
Institut za povijest umjetnosti
khorvat@ipu.hr

Izvorni znanstveni rad / Original
scientific paper
Primljen / Received: 12. 8. 2024.

UDK: 726:272(497.5 Čučerje)*17"
DOI: [https://doi.org/10.17018/
portal.2024.10](https://doi.org/10.17018/portal.2024.10)

SAŽETAK: Trobrodna župna crkva u Čučerju, sagrađena 1725. – 1736. zaslugom biskupa Jurja Branjuga na mjestu starije crkve, nije do sada bila uključena u antologijske preglede barokne arhitekture. Razlog tomu je činjenica da je crkva nakon oštećenja u potresima 1905./1906. bila obnovljena u pojednostavnjenom obliku. Istraživanja koja su prethodila obnovi crkve nakon recentnih potresa 2020., međutim, otkrila su važne poništene oblikovne karakteristike, tek djelomično poznate iz pisane dokumentacije. To su bazilikalna koncepcija i kupola s lanternom iznad poligonalnog svetišta, koje ne samo da su crkvi u Čučerju dale novo mjesto unutar korpusa barokne arhitekture nego su svojom iznimnošću (bazilika) i ranim vremenom nastanka (kupola) bacile novo svjetlo i na sam razvoj hrvatske sakralne arhitekture toga razdoblja.

KLJUČNE RIJEČI: Čučerje, župna crkva, barok, biskup Juraj Branjug, trobrodna bazilika, kupola iznad svetišta, obnova nakon potresa 1905./1906., obnova nakon potresa 2020.

Župna i hodočasnička crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju, drevnom posjedu Zagrebačke biskupije, podignuta je tridesetih godina 18. stoljeća zaslugom biskupa Jurja Branjuga, na mjestu još starije sakralne građevine koja se u izvorima javlja od 14. stoljeća. No unatoč važnim povijesnim okolnostima gradnje, crkva nije do sada bila uključena ni u jedan antologijski pregled hrvatske arhitekture. Razlog tomu zasigurno leži u činjenici da je uslijed smještaja uz sljemenski rasjed, u nekoliko potresa na prijelazu 19. i 20. stoljeća, crkva izgubila neka od svojih najistaknutijih arhitektonskih obilježja. Obnovljena početkom 20. stoljeća u pojednostavnjenom obliku, u nedavnim je potresima 2020. godine ponovno bila izložena jakim strukturalnim oštećenjima. Istraživanja izvršena u okviru obnove koja je uslijedila,¹ međutim,

otkrila su važne poništene oblikovne karakteristike, tek djelomično poznate iz pisane dokumentacije. To su trobrodna bazilikalna koncepcija te kupola s lanternom iznad svetišta, koje ne samo da su crkvi u Čučerju dale novo mjesto unutar korpusa barokne arhitekture kontinentalnog dijela Hrvatske nego su svojom iznimnošću (bazilika) i

kulturnih dobara Republike Hrvatske pod brojem Z-0722 (Narodne novine 63/3). Obnovu crkve vodi projektni biro Foretić i sinovi, a konzervatorski elaborat izradio je Institut za povijest umjetnosti – HORVAT-LEVAJ, VIDOVIĆ, 2023. Izradi elaborata prethodilo je konzervatorsko-restauratorsko sondiranje koje su potkraj 2022. izvršili MULTI – ART d.o.o. i ART RESTAURIRANJE d.o.o. iz Zagreba, te arhitektonsko snimanje postojećeg stanja koje je početkom 2023. obavio projektni biro Foretić i sinovi. U tijeku obnove crkve, nadzor nad radovima vrši Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode – konzervatorice Jasna Ščavničar Ivković, Stela Cvetnić Radić i Sandra Peršin, a dodatna restauratorska istraživanja izvršio je Davor Bešvir. Zahvaljujem kolegicama iz Gradskog zavoda i projektantu gospodinu Filipu Foretiću što su mi omogućili uvid u strukturu crkve u tijeku građevinskih radova.

1 Crkva je pojedinačno zaštićeno kulturno dobro, upisano u Registar

1. Župna crkva Pohoda Bl. Dj. Marije u Čučerju (1725. – 1743.) (snimka: P. Mofardin, 2023.)
Parish church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary in Čučerje (1725–1743) (P. Mofardin, 2023)

2. Župna crkva u Čučerju, ortogonalna snimka (snimka: P. Mofardin, 2023.)
Parish church in Čučerje, orthophoto (P. Mofardin, 2023)

3. Župna crkva u Čučerju, pogled prema svetištu, stanje tijekom obnove nakon potresa 2020. (snimka: P. Mofardin, 2023.)
Parish church in Čučerje, view towards the sanctuary, condition during reconstruction after the 2020 earthquake (P. Mofardin, 2023)

ranim vremenom nastanka (kupola) bacile novo svjetlo i na sam razvoj hrvatske sakralne arhitekture tog razdoblja.

U svom današnjem obliku župna crkva Pohoda Blažene Djevice Marije zidana je trobrodna pravilno orijentirana građevina s poligonalnim svetištem, smještena na nekadašnjem srednjovjekovnom gradištu usred naselja, između raskrižja putova na zapadnoj i potoka na istočnoj strani. (sl. 1, 2) Potreba zaštite vodom utjecala je na izbor niske kote terena u odnosu na spomenute putove, ali navedena inferiorna pozicija nadoknađena je impozantnošću volumena crkve, akcentiranog zvonikom, južno uz zapadno pročelje, dok sakristija zaprema nasuprotnu stranu broda uz svetište. Između brodova provedeno je razlikovanje na znatno viši središnji brod i niske bočne brodove, međusobno povezane s po tri polukružna luka na stupcima. (sl. 3) Unutrašnji zidovi glavnog broda i svetišta artikulirani su toskanskim pilastrima (u svetištu superponiranima), koji nose kontinuirano trodijelno grede, a toskanski pilastri raščlanjuju i same stupce, dajući im križni presjek. Cjelokupni prostor natkrivaju ožbukani drveni bačvasti svodovi. U crkvu vodi kameni portal usred zapadnog pročelja, nadvišen velikim prozorom u osi glavnog broda. Osvjetljenje je provedeno i kroz prozore na zidovima bočnih brodova, dok su u svetištu prozori postavljeni na dva nivoa, jedan u visini donjih, a drugi gornjih pilastara. S unutrašnje strane zapadnoga pročelnog zida izvedeno je zidano pjevalište konveksno-konkavne ograde na stupcima. Prostorna organizacija (sl. 4) odražava se i na volumnom tijelu s višim i širim brodovima pod zajedničkim dvostrešnim krovom, nadalje nižim svetištem čije krovite prati oblik poligonalnog zaključka te niskom sakristijom sa zasebnim jednostrešnim krovom, kao i zvonikom natkrivenim jednostavnim lukovicom. Ulazno zabatno pročelje i poligonalno svetište artikulirani su pilastrima. (sl. 5) Prostor oko crkve, nekada groblje, okružen je zidom s arhitektonski oblikovanim ulazima.

Za razumijevanje navedene situacije, potrebno je zagledati se dublje u njezinu građevnu povijest, ponajprije u vrijeme izgradnje današnje crkve između 1725. i 1736. godine, ali i prije, u doba kada je tu poziciju zapremala manja srednjovjekovna sakralna građevina.

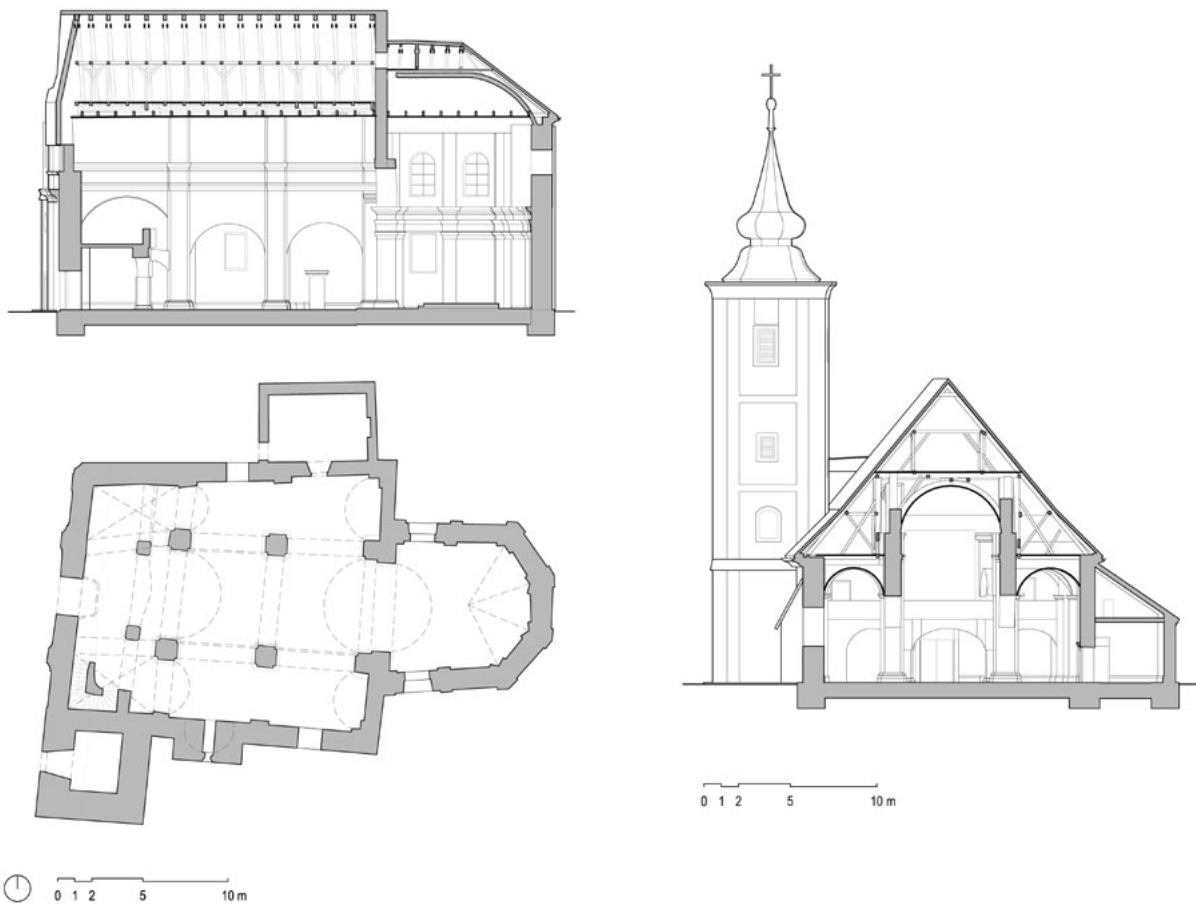
Geneza gradnje

STARA CRKVA (1334. – 1725.)

Postojanje župne i hodočasničke crkve u Čučerju, zabilježene u prvom popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine,² logično je, s obzirom na značenje naselja koje se kao posjed Zagrebačke biskupije javlja u izvorima od 13. stoljeća,³ zadržavši taj status sve do ukidanja feudalnih

2 BUTURAC, 1984, 43–108.

3 Prvi spomen u dokumentima vezan je uz zagrebačkog biskupa Dominika i ugarsko-hrvatskog kralja Emerika, koji je naložio pregled

4. Župna crkva u Čučerju, tlocrt, uzdužni presjek s pogledom prema sjeveru i poprečni presjek s pogledom prema zapadu (arhitektonski nacrt: M. Kamenar, 2023.)

Parish church in Čučerje, layout, longitudinal section with a view to the north, and cross section with a view to the west (architectural plan: M. Kamenar, 2023)

odnosa 1848. godine, dok sjedište župe u kontinuitetu traje sve do danas.

Podatke o izgledu stare župne crkve na mjestu današnje možemo crpiti samo iz pisanih izvora – izravno iz kanonskih vizitacija, vođenih od 1622. godine, te posredno iz župne spomenice pisane od 1829. godine.⁴ U prvoj vizitaciji koju je obavio, tada još kanonik, a ubrzo zagrebački biskup, Benedikt Vinković (biskup 1637. – 1642.),⁵

svih posjeda Zagrebačke biskupije. U Emerikovoj ispravi iz 1201. godine, koja donosi međe biskupskih posjeda, Čučerje se spominje odmah nakon Zagreba, kao *villa Zyseria*. DOBRONIĆ, 1951, 241–318. DOBRONIĆ, 2003, 15.

4 Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje: NAZ), *Kanonske vizitacije* (dalje: *Kan. viz.*), prot. 1/1 – 67/XXIII d. Arhiv Župe Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju (dalje: AŽ), *Liber memorialis parochiae Chucherjensis inchoatus anno salutis reparatae 1829. sub Ignatio Rochich, parcho Chucherjensi* (dalje: *Spomenica*). Podatci iz vizitacija i spomenice djelomično su objavljeni u: HORTENZIJE, 1908 i BARIČEVIĆ, LUKINOVIĆ, 2001. Usporediti također: PINTURIĆ, 1989. Za izradu konzervatorskog elaborata Instituta za povijest umjetnosti (bilj. 1) pregledane su sve vizitacije i spomenica, a dijelove vezane uz građevnu povijest crkve preveo je Ladislav Dobrica.

5 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 1/1, 42.

zapisano je da crkva ima tri kamena oltara, ali sama građevina se ne opisuje. Tek iz kasnijih vizitacija tijekom 17. stoljeća doznajemo da je crkva bila zidana, jednobrodna s nadsvođenim svetištem i brodom natkrivenim rezbarenim oslikanim tabulatom. Uz to, tipično rješenje za seoske župne crkve tijekom duljeg razdoblja, od srednjega vijeka do baroka, vizitacije donose podatak da su svetište i brod bili oslikani, što upućuje na pretencioznije rješenje. Spominje se i drveni pročelni trijem sa zvonikom, element također uobičajen za crkve navedenog razdoblja, premda je razmjerno malo trijemova i zvonika te vrste ostalo sačuvano, a i ovaj je do vizitacije iz 1678. godine, ustupio mjesto zidanome zvoniku, podignutom usred pročelja ispred ulaza u crkvu.⁶ Početkom 18. stoljeća cijela je unutrašnjost iznova objeljena i oslikana „na stari način kako je bilo prije“, kako ističe vizitator 1710. godine,⁷ a izgrađen je i oslikan kor. U vizitaciji iz 1725. godine, crkva

6 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 46/2, 173.

7 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 53/IX, 105.

5. Pogled na svetište (snimka: P. Mofardin, 2023.)
View of the sanctuary (P. Mofardin, 2023)

nije bila opisana.⁸ To više iznenađuje iduća vizitacija iz 1736. godine, u kojoj vizitator navodi da je cijela crkva, današnja trobrodna građevina, osim pročelnog zvonika, od temelja iznova zidana.⁹

Unatoč vizitatorovu navodu novogradnje,¹⁰ što je česta formulacija u vizitacijama koja se ne mora uvijek shvatiti doslovno, postavlja se opravdano pitanje je li starija crkva sačuvana u strukturi današnje crkve. Štoviše, Andrija Lukinović u *Kulturno-povijesnom vodiču*, izdanom u povodu 800. obljetnice prvoga spomena Čučerja,¹¹ iznosi logičnu pretpostavku da je središnji brod prvotna crkva, proširena u drugoj četvrtini 18. stoljeća bočnim brodovima, a u takvoj organizaciji nekadašnjoj bi crkvi moglo pripadati i poligonalno svetište današnje crkve. No podatak iz vizitacije 1669. godine da jednobrodna crkva nije proporcionalna jer je „šira nego duža“ te da je svetište „dosta malo“,¹² upućuje da ipak nije bilo tako. Štoviše, ni svetište, premda poligonalno, nije izvedeno iz osmerokuta, kako je to bilo uobičajeno za gotičke crkve. Također, ni restauratorskim sondiranjem nisu otkrivene reške koje bi potvrdile postojanje jasnih struktura stare crkve u zidovima današnje građevine. Zamijećena je tek općenita razlika između građe svetišta, koje je cijelo zidano od kamena lomljenca,¹³ i brodova, kod kojih se uz lomljenac javlja i opeka,¹⁴ ali te manje razlike

u građi ne mogu biti uvjerljivo uporište za različitu dataciju pojedinih zona zidova crkve. Prema tome, iako nije isključeno da su neki zidovi današnje crkve djelomično temeljeni ili dozidani na zatečene zidove srušene crkve, do provedbe arheoloških sondiranja ne može se sa sigurnošću zaključiti da bi tlocrtni format starije crkve ostao sačuvan u nekoj prostornoj cjelini današnje crkve. Vratimo se stoga analizi prostornih obilježja novopodignute, odnosno današnje crkve.

GRADNJA DANAŠNJE CRKVE (1725. – 1743.)

Nova crkva (sl. 5) odlikovala se izrazito reprezentativnim i, mogli bismo reći, ekskluzivnim izgledom. Prema prvom opisu vizitatora Josipa Čolnića iz 1736. godine, svetište je bilo „pod kupolom“ oslikanom prikazom Presvetog Trojstva, a u „tijelu crkve, prema sjeveru i jugu su lađe“.¹⁵ Tri lađe još nisu bile nadstvođene, ali su rastvorene trima ulazima na zapadnom pročelju. Tijelo crkve bilo je pod novim krovom, dok je kupola imala limeni pokrov. Zasluzni za tu novu gradnju crkve bili su patron Juraj Branjug, zagrebački biskup (1723. – 1748.) i Petar Golubić, župnik u Čučerju (1724. – 1773.).¹⁶

Sljedeći vizitator, Stanislav Pepelko, koji je crkvu posjetio 1743. godine,¹⁷ upustio se i u kvalitativne procjene, što nije čudno jer je isti vizitator vrlo znalački ocjenjivao i druge sakralne građevine, uključujući najpoznatiju crkvu podignutu zaslugom biskupa Branjuga – župnu crkvu sv. Ladislava u Pokupskom, usporedivši inovativni četverolisni tip s crkvom sv. Sofije u Carigradu.¹⁸ U Čučerju Pepelko zaključuje da bi crkva, s obzirom na to da je srednji brod znatno viši od bočnih brodova, trebala imati bazilikalno osvjetljenje (sl. 6): „Tijelo crkve podijeljeno je na tri lađe, od kojih se srednja proteže jednakom veličinom i završava svetištem; ostale su manje i uže te završavaju u tijelu crkve; ove lađe su i niže, tako da kad ne bi postojala pogreška na krovu, srednja lađa bi mogla biti i viša i u svoje vrijeme će imati vlastite prozore“¹⁹. U to su doba i brodovi crkve već bili nadstvođeni. Posebnu pozornost Pepelko posvećuje opisu svetišta i kupole s lanternom: „Svod svetišta koji je podignut po talijanskom ukusu, uzvišeniji je od srednje lađe i također nadstvođen, koji ukusno kao stožasti završava u rotondi s otvorenim *umbom*, koji opet pridržava drugu malu kupolu, osvijetljenu s četiri prozora.“²⁰

8 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 53/IX, 338; 49/V, 519.

9 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 54/X, 87. U spomenici iz 1829. navodi se da je crkva sagrađena 1728. godine.

10 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 54/X, 87.

11 BARIČEVIĆ, LUKINOVIĆ, 2001, 9.

12 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 45/1, 193v.

13 *Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja* (bilj. 1), sonde 2, 4, 5, 7, 9, 43.

14 *Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja* (bilj. 1),

sonde 6, 10, 13, 14, 17, 18, 19, 28, 42. No pojedini dijelovi zidova brodova (zapadni, sjeverni, jugoistočni kut) također su zidani samo lomljencom (sonde 36, 44, 49), kao i zvonik, za koji su sonde pokazale da je u cijelosti od kamena (sonde 46, 47).

15 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 54/X, 87.

16 Više o tome u: BARIČEVIĆ, LUKINOVIĆ, 2001, 9–10.

17 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 56/XII, 1035.

18 Više o tome u: CVITANOVIĆ, 1996, 28–31.

19 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 56/XII, 1035.

20 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 56/XII, 1035.

Vizitator je pomno opisao i osvjetljenje crkve, izvedeno u svetištu sukladno bazilikalnoj koncepciji u dva nivoa, dok je glavni brod bio osvjetljen posredno, iz bočnih brodova. Uza zapadni zid iznad srednjeg ulaza, bilo je podignuto drveno pjevalište na stupovima. Za stari toranj, koji se nalazio ispred srednjih od triju vrata, vizitator kaže da treba biti na drugom mjestu, kako bi se usred ulaznog pročelja mogao otvoriti veliki prozor koji bi osvjetljavao kor i cijelu unutrašnjost. Sakristija, smještena „u sjevernoj lađi crkve“, bila je nadsvođena.²¹ U crkvi su i dalje bila tri oltara, od kojih je glavni iznova podignut zahvaljujući biskupu Branjugu, koji će ubrzo dati podići i propovjedaonicu obilježivši je svojim grbom.²² (sl. 7) Krovovi svetišta i brodova bili su pokriveni crveno obojenom šindrom („hrastovim kockicama“), dok je kupola imala pokrov od kositrenog lima. Bila je ukrašena jabukom, zrakama, kipićem Bl. Dj. Marije i naposljetku dvostrukim pozlaćenim križem. Vizitator Pepelko najkritičniji je prema smještaju crkve, koja zbog niske kote terena izvana nalikuje, prema njegovim riječima, „više na vinski podrum nego na crkvu“²³. Trobrodna nadsvođena crkva opisuje se i u kasnijim vizitacijama tijekom 18. stoljeća, a najiscrpnija je vizitacija iz 1799. godine koja ponovno donosi detaljni opis kupole s lanternom: „svod iznad svetišta je uzvišeniji od onoga u srednjoj lađi i završava u rotondi te pruža potporu maloj kupoli koja je osvjetljena malim prozorima“.²⁴

Navedeni su opisi osobito važni jer osim što datiraju pojedine zahvate, donose podatke i o onim dijelovima izvorne prostorne organizacije koji su s vremenom bili izmijenjeni. Naime, ne samo da su se kupola i svodovi srušili u potresima početkom 20. stoljeća²⁵ nego se iz vizitacija može naslutiti da je na samom početku gradnje došlo do promjene projekta, odnosno do odustajanja od bazilikalnog osvjetljenja. To su potvrdila i restauratorska sondiranja tijekom recentne obnove, otkrivši u gornjim zonama zidova glavnog broda male lučne prozore s kamenim okvirima²⁶ (sl. 6), koji, međutim, nikada nisu bili u funkciji.²⁷ Štoviše, njihova pozicija u odnosu na visinu

6. Zazidani bazilikalni prozor vidljiv iz potkrovlja (snimka: P. Mofardin, 2023.)
Bricked-up window of the basilica visible from the attic (P. Mofardin, 2023)

7. Propovjedaonica, donacija biskupa Jurja Branjuga (snimka: P. Mofardin, 2023.)
Pulpit, donated by Bishop Juraj Branjug (P. Mofardin, 2023)

crkve ukazuje da je planirana bazilika trebala u glavnom brodu imati strop, a ne svod.²⁸ Stoga, unatoč tomu što je vizitator Pepelko 1743. godine najavljuvao da će glavni

21 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 56/XII, 1035.

22 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 58/XIV, 10. U sjevernoj lađi („na strani evanđelja“) nalazio se oltar Majke Božje Žalosne, a u južnoj („na strani poslanice“) oltar koji je prenesen iz starije crkve.

23 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 56/XII, 1035.

24 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 63/XIX, 346.

25 AŽ, *Spomenica*.

26 Prozori su otkriveni najprije na vanjskim zidovima broda vidljivim u potkrovlju, a potom, nakon uklanjanja drvenog svoda, i na unutarnjim stranama zidova. Na južnom su zidu tri takva prozora približno u osi arkada, od kojih dva imaju okvire, orijentirane interijeru crkve.

27 Prema iskazu restauratora Josipa Šabana, koji je u sklopu izrade konzervatorskog elaborata (bilj. 1) pregledao potkrovlje, na vanjskim zidovima bazilikalnog dijela broda nisu pronađeni tragovi žbuke koji bi govorili o tome da su zidovi nekada bili slobodni.

28 Zahvaljujem akademiku Vladimiru Markoviću na ovoj konstataciji.

8. Pogled na bočni brod i svetište, stanje tijekom obnove nakon potresa 2020. (snimka: P. Mofardin, 2023.)
View of the side aisle and sanctuary, condition during reconstruction after the 2020 earthquake (P. Mofardin, 2023)

9. Raščlamba zida glavnog broda (snimka: P. Mofardin, 2023.)
Division of the wall in the central nave (P. Mofardin, 2023)

brod dobiti „vlastite prozore“, do toga očito nije došlo, a „greška u krovu“, koju je zamijetio vizitator, ostala je do danas, tj. glavni i bočni brodovi obuhvaćeni su zajedničkim dvostrešnim krovom. Tim je prozorima vjerojatno adekvatan bio gornji red prozora u svetištu, za koje se u vizitacijama navodi da su bili manji od donjih prozora²⁹ (za razliku od današnjeg stanja kada su prozori u svetištu međusobno formatom izjednačeni).

Od bazilikalnog osvjetljenja odustalo se, očito, već prilikom gradnje svodova u glavnom i bočnim brodovima. S obzirom na vrijeme nastanka između 1736. i 1743. godine, vjerojatno je bila riječ o križnim svodovima,³⁰ ali njihovi tragovi, odnosno uporišta u strukturi zidova, nisu pronađeni.³¹ Svodovima je, po svemu sudeći, bila istodobna raščlamba zidova brodova toskanskim pilastrima i kontinuiranim gređem s istaknutim vijencem u glavnom brodu. (sl. 8, 9)

Za kupolu, pak, iz spomenutih opisa u vizitacijama, kao i za fotografije iz 1905. godine snimljene s pročelne strane crkve,³² na kojoj se vidi samo njezin vrh, možemo

biti sigurni da je imala lanternu – „malu kupolu“. (sl. 10) Kako je pak „rotonda“ kupole, koju spominju izvori, bila izgrađena na poligonalnom svetištu ostaje za dokučiti na temelju eventualnih komparativnih primjera. No prije toga postavlja se pitanje, za sada bez odgovara, zašto je za svetište s kupolom izabran poligonalni oblik, kada bi, s obzirom na kupolu, daleko prikladniji bio kvadratni ili oktogonalni tlocrt. Očekivani odgovor bio bi da je oblik svetišta uvjetovan starijim strukturama, ali za sada za to, kako je prije elaborirano, nema dokaza. Iz Pepelkova opisa, koji spominje svod svetišta koji stožasto završava u „rotondi“, nije isključena ni mogućnost postojanja svojevrsnog prijelaza između poligonalno završenog svetišta i kupole (kalota iznad zaključka i pandantivi) ili je pak sama kupola pratila poligonalni oblik svetišta. Istraživanja provedena u tijeku obnove crkve nisu dala rezultate u pogledu baze kupole jer je gornji dio svetišta nakon rušenja kupole bio snižen, odnosno iznova podignut.³³

Tako oblikovani barokni interijer bio je obijeljen, a restauratorska su sondiranja pokazala da su elementi raščlambe mogli biti marmorizirani.³⁴ Kupola je bila, kako je već spomenuto, oslikana.³⁵ Pročelja crkve u toj su

29 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 63/XIX, 346.

30 Više o baroknim svodovima u: HORVAT, 1982, 3–381.

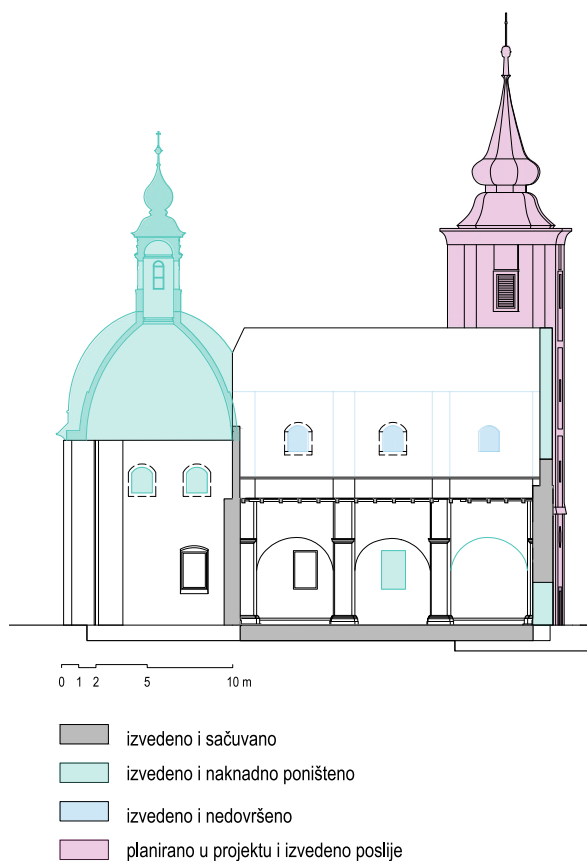
31 U gornjim zidovima glavnog broda, izvana ojačanog lezenama (vidljivim iz potkrovlja), naziru se tragovi velikih rasteretnih lukova smještenih iznad arkada. U zidu sjevernog broda vidljive su otpiljene drvene grede koje su možda pripadale stropu prije izvedbe svoda. U južnom brodu ostali su tragovi prijašnjeg krova strmijeg nagiba.

32 Fotografije je objavljena u: *Obzor*, 23. prosinca 1905., 295. Na fotografiji se vide posljedice oštećenja u potresu 17. prosinca 1905., ali je kupola, očito, bila srušena u potresu koji je uslijedio 2. siječnja 1906. godine.

33 Nakon uklanjanja žbuke u tijeku obnove vidljivo je da je gornji dio, inače kamenog zidanog svetišta, izveden od opeke. Naknadno su, po svemu sudeći, oblikovani i pilastru u svetištu koji se razlikuju od onih u glavnom brodu, a i teško bi ih bilo oblikovno spojiti s kupolom.

34 *Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja* (bilj. 1). Vapnene žbuke datirane u 18. stoljeće pronađene su gotovo u svim sondama otvorenim u brodovima i svetištu.

35 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 54/X, 87.

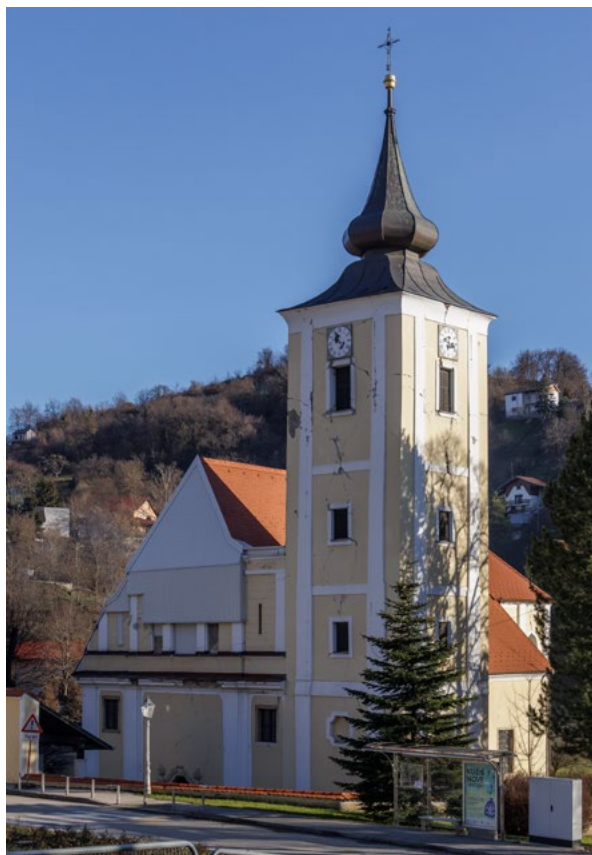

10. Župna crkva u Čučerju, rekonstrukcija izvornog stanja s pretpostavljenim izgledom kupole, uzdužni presjek s pogledom prema jugu (arhitektonski nacrt: M. Kamenar, 2023.)
Parish church in Čučerje, reconstruction of the original condition of the church with the assumed layout of the dome, longitudinal section with a view to the south (architectural plan: M. Kamenar, 2023)

fazi bila žute boje, s elementima arhitektonske plastike naglašenima bijelim vapnenim naličjem.³⁶

ZAHVATI NA PRIJELAZU 18. U 19. STOLJEĆE

Ono što je od početka gradnje trobrodne barokne crkve bilo planirano, ali nije odmah moglo biti realizirano, uređenje je zapadnog pročelja, koje je podrazumijevalo rušenje zvonika zadržanog od prethodne crkve, te gradnju novoga zvonika s južne bočne strane pročelja (sl. 11), a navedeni su zahvati bili popraćeni podizanjem zidanog pjevališta. Novi zvonik i pjevalište, čiju gradnju bilježi uklesana 1781. godina na portalu koji ih povezuje, spominju se u vizitaciji iz 1799. godine.³⁷ No zvonik je stajao neko vrijeme nedovršen, a stari nije odmah bio uklonjen, tako da je uređenje pročelja nastavljeno tek u 19. stoljeću, kada je 1810. godine izveden glavni portal (sl. 12), uz istodobno zatvaranje dvaju ulaza u osima boč-

11. Glavno pročelja s bočnim zvonikom prigradenim 1780./1781. (snimka: P. Mofardin, 2023.)
The main façade with the side bell tower added in 1780/1781 (P. Mofardin, 2023)

12. Glavni portal iz 1810. (snimka: Paolo Mofardin, 2023.)
Main portal from 1810 (P. Mofardin, 2023)

³⁶ Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja (bilj. 1).

³⁷ NAZ, Kan. viz., prot. 63/XIX, 346.

13. Pogled na pjevalište ugrađeno 1780./1781. (snimka: P. Mofardin, 2023.)
View of the choir built in 1780/1781 (P. Mofardin, 2023)

14. Drveni svod u svetištu izveden 1906. (snimka: P. Mofardin, 2023.)
Wooden vault in the sanctuary built in 1906 (P. Mofardin, 2023)

nih brodova.³⁸ Veći broj prozora naveden u vizitacijama s prijelaza 18. na 19. stoljeće upućuje da je istodobno bilo pojačano osvjetljenje crkve.³⁹ Svi ti zahvati pomno su opisani u župnoj spomenici koju je 1829. godine počeo voditi župnik Ignacije Ročić (župnik 1815. – 1837.).⁴⁰ Za novi zvonik piše da je sagrađen 1780. godine u vrijeme župnika Ivana Jagatića, koji je, prema Ročićevim riječima, dao crkvu „proširiti u dužinu“.⁴¹

Spomenuta opaska o produženju crkve upućuje na mogućnost da je prilikom navedenih zahvata iznova podignuto cijelo zapadno pročelje, čime bi se mogla objasniti činjenica da restauratorskim sondiranjem nisu pronađeni tragovi bočnih portala. Ali produženje crkve nije moglo biti znatno jer je raspon najzapadnijih arkada približno jednak ostalim dvama. Lukovi uz pročelni zid, međutim, povišeni su kako bi se moglo umetnuti pjevalište. (sl. 13) Valovitim dinamičnim oblicima te posebno tekstilnom i vegetabilnom dekoracijom, ono nosi kasnobarokna obilježja.⁴² Isti stilski izraz karakterizira i donji dio pročelja s

pilastrima i razdjelnim vijencem meko povijenih linija te s kamenim portalom omeđenim pilastrima i zaključnim valovitim nadvojem, koji također krase kasnobarokni dekorativni repertoar (lambrekeni, školjke, volute). Nasuprot tomu, zvonik, pravokutnim oblikom većine prozora te plošnim lezenama i razdjelnim vijencima, odaje već klasicistički stilski senzibilitet.

OBNOVE CRKVE NAKON POTRESA 1880. I 1905./1906. GODINE

Barokna crkva dovršena početkom 19. stoljeća, dočekala bi, vjerojatno u intaktnom obliku, i današnje vrijeme da nije bila teško oštećena u nekoliko potresa. Iako katastrofalni zagrebački potres 9. studenog 1880. godine nije izazvao veća rušenja, osim svoda u sakristiji, narušio je strukturu crkve, a izvori spominju i oštećenja na pročelju, osobito na zidnoj slici s prikazom Blažene Djevice Marije.⁴³ Iz spomenice doznajemo da se u obnovi, dovršenoj u roku od godine dana, odustalo od ponovne gradnje svoda u sakristiji, a crkvi je prigradena bočna kapela za Božji grob. Na temelju stilskih obilježja, pak, toj obnovi možemo pripisati gornji dio pročelja, raščlanjen pilastrima i stiliziranom rustikom, koji se u središnjem dijelu iznad portala rastvarao trodijelnim lučnim otvorom, svojevrsnom izvedenicom iz serlijane, a bio je ukrašen i akroterijima.

38 NAZ, *Kan. viz.*, prot. 66/XXII, 245; AŽ, *Spomenica*.

39 U lađi se umjesto starijih dvaju prozora spominje njih osam. NAZ, *Kan. viz.*, prot. 66/XXII, 68.

40 AŽ, *Spomenica*.

41 Ročić kritizira novu poziciju zvonika jer je temeljen na groblju, tako da su se „zbog slabog poznavanja arhitektonskih zakona“ zidovi pomaknuli, pa su morali biti učvršćeni zategama. Nalaze grobova ispod zvonika potvrdila su sondiranja tijekom recentne obnove.

42 Specifičnim dekorativnim repertoarom štukatura (lambrekeni, svitci, motiv rešetke) pjevalište crkve u Čučerju nalazi paralele i s pjevalištima nekih najistaknutijih hrvatskih kasnobaroknih crkava (hodočasnička crkva Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrh, župna

crkva sv. Terezije u Požegi), nastalima u sklopu djelatnosti štajerskih radionica. Više o tome u: HORVAT-LEVAJ, 2015, 243, 287.

43 AŽ, *Spomenica*. O štetama od potresa 1880. vidjeti i: TORBAR, 2019, 45.

15. Župna crkva Presvetog Trojstva u Donjoj Stubici, trobrodna unutrašnjost dovršena 1740. – 1745. (snimka: P. Mofardin, 2024.)
Parish church of the Holy Trinity in Donja Stubica, triple-nave interior completed between 1740 and 1745 (P. Mofardin, 2024)

Sama struktura crkve izgleda da nije tada bila temeljito sanirana. Stoga je u sljedećim jačim potresima 17. prosinca 1905. i 2. siječnja 1906. godine pala kupola te svodovi u svetištu i brodovima.⁴⁴ Obnova koja je uslijedila, svela se na nužnu sanaciju, a izvorno rješenje svodova i kupole nije bilo rekonstruirano. Umjesto toga, prostor je dobio drvene bačvaste svodove, u glavnom brodu raščlanjene plitkim pojasnicama, a u svetištu iznad trostranog zaključka razvedene susvodnicama (sl. 14), dok su poviše pjevališta bili izvedeni drveni križni svodovi. U jednoj od obnova potkraj 19. ili početkom 20. stoljeća zidovi su ukrašeni historicističkim šablonskim oslikom, spomenutim u izvorima i potvrđenim restauratorskim sondiranjem.⁴⁵

Valorizacije crkve

Župna crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju dvama arhitektonskim obilježjima znatno nadilazi prosječnu baroknu sakralnu arhitekturu u kontinentalnoj Hrvatskoj. To su trobrodna bazilikalna organizacija i oblikovanje kupole nad svetištem. Naime, iako kupola i svodovi brodova nisu sačuvani, i sam podatak o postojanju kupole daje župnoj crkvi u Čučerju izuzetno značenje jer je riječ o elementu koji je razmjerno rijedak

na hrvatskom kontinentalnom području. Jednako je i s idejom trobrodne bazilike, koja na tom prostoru gotovo da nema paralela, a i sama trobrodnost nije česta pojava. Visokoj valorizaciji crkve svakako pridonosi kvalitetna oprema – oltari i propovjedaonica, dijelom nastala u izvornoj fazi oblikovanja zaslugom inicijatora gradnje i opremanja – biskupa Jurja Branjuga.

Počnimo stoga redom, razmatranjem dvaju temeljnih arhitektonskih oblikovnih elemenata župne crkve Pohoda Blažene Djevice Marije – trobrodne bazilike i kupole nad svetištem u kontekstu sakralne arhitekture kontinentalne Hrvatske.

TROBRODNA BAZILIKA

Iako su za područje Zagreba i njegove okolice postojala dva reprezentativna srednjovjekovna uzora trobrodних crkava – zagrebačka katedrala i župna crkva sv. Marka na Gradecu, to rješenje nije ušlo u širu primjenu, ni u gotičkom razdoblju niti nakon njega. Uz to, navedene zagrebačke crkve nisu bile bazilike nego dvoranske građevine (*Hallenkirche*) s jednakim ili približno jednako visokim brodovima.

Dvoranski prostor karakterizira tako župnu i hodočasničku crkvu Presvetog Trojstva u Ludbregu.⁴⁶ Na mjestu starije jednobrodne gotičke crkve, u 17. stoljeću dolazi do

44 O oštećenjima crkve u potresima početkom 20. stoljeća govori i tadašnja periodika: *Obzor*, 20. i 23. prosinca 1905.

45 *Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja* (bilj. 1).

46 Više o crkvi u: HORVAT-LEVAJ, 1997, 121–138.

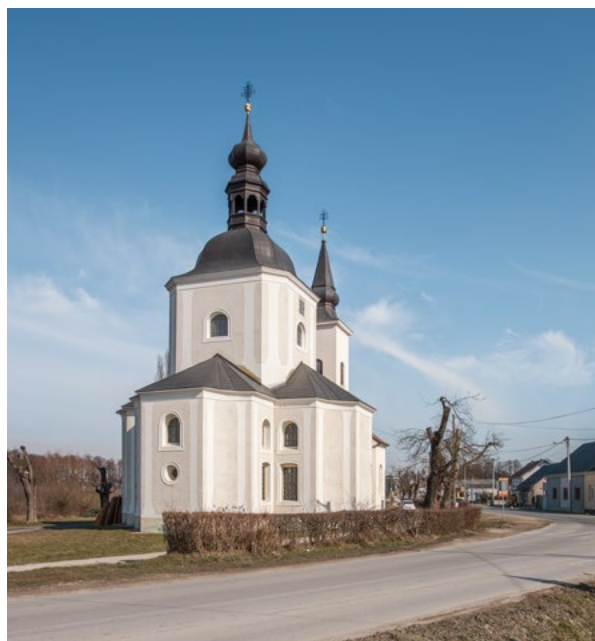

16. Župna crkva Sv. Marije na Dolcu u Zagrebu (1750. – 1760.), trobrodna unutrašnjost (snimka: P. Mofardin, 2014.)
Parish church of St. Mary on Dolac in Zagreb (1750–1760), triple-nave interior (P. Mofardin, 2014)

trobrodne novogradnje (1649. – 1680.), a potrebe poznatoga hodočasničkog svetišta, kao i konfiguracija terena (zbog koje nije bilo moguće produženje crkve), utjecale su na izbor toga rješenja, kojim je crkva dobila veću širinu od dužine. Brodove ujednačene visine dijele stupci profiliranih kapitela, a u skladu s vremenom nastanka, svod je u glavnom brodu još bio bačvast sa susvodnicama, dok bočne brodove nadvisuju križni svodovi.

Nasuprot toj projektiranoj novogradnji, trobrodnost je znatno češće posljedica sukcesivnog dodavanja brodova u duljem periodu; štoviše, na takav način nastaje i jedina poznata barokna bazilika u ovim krajevima (osim Čučerja). Riječ je o gotičkoj župnoj crkvi Presvetog Trojstva u Donjoj Stubici, koja najprije u renesansi dobiva jedan bočni brod, a zatim je u doba baroka bio dograđen i drugi brod, uz radikalno preoblikovanje svih triju brodova artikulacijom stupaca pilastrima i izvedbom križnih svodova.⁴⁷ (sl. 15) Prema najnovijim restauratorskim istraživanjima srednji je visoki brod imao bazilikalne prozore, no oni su zazidani te izgleda da nisu ni bili u funkciji.⁴⁸ Vizitacije taj zahvat datiraju u razdoblje između 1740. i 1745. godine, dakle poslije župne crkve u Čučerju.

Još je kasnija reprezentativna trobrodna župna crkva Sv. Marije na Dolcu u Zagrebu (sl. 16), oblikovana na mjestu starije cistercitske crkve, koja dvoranski korpus

17. Crkva Majke Božje Koruške u Križevcima, pogled na kupolu iz 1725. (snimka: P. Mofardin, 2014.)
Church of St. Mary of Koruška in Križevci, view of the dome built in 1725 (P. Mofardin, 2014)

dobiva 1750. godine⁴⁹ inicijativom kanonika Sigismunda Sinersperga.⁵⁰ Tri križno svodena broda povezuju lukovi na stupcima naglašeni pilastrima jastučastih kapitela, koji svjedoče o kasnobaroknom vremenu, ali i o utjecajima štajerskih majstora. Osim trobrodnosti, tu župnu crkvu (posvećenu također Pohodu Blažene Djevice Marije) povezuje s istoimenom crkvom u Čučerju i kupola, sagrađena iznad svetišta 1760. godine.

Prema tomu, svojom trobrodnom bazilikalnom koncepcijom župna crkva u Čučerju osebujna je za prostor u kojem je nastala. Štoviše, i za šire srednjoeuropsko, odnosno štajersko i austrijsko područje, bazilikalne crkve, neovisno o tomu je li riječ o trobrodnim građevinama ili o jednobrodnim s bočnim kapelama, karakteristične su više za 17. nego za 18. stoljeće, kada postupno ustupaju mjesto različitim varijantama dvoranskih crkava s unutrašnjim zidnim stupcima.⁵¹

KUPOLA IZNAD SVETIŠTA

Najranija sakralna građevina s kupolom u baroknoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske zavjetna je pavlinska crkva Majke Božje Koruške u Križevcima (sl. 17), oblikovana u nekoliko faza, od kojih je ključna faza završnog podizanja svetišta 1725. godine.⁵² Nadovezano na stariji brod, svetište

47 HORVAT-LEVAJ, 1995, 73–82.

48 MAJER JURJIĆ, VUJASINOVIĆ, PODNAR, 2022, 51.

49 O dataciji crkve vidjeti: BOTICA, 2020, 53–66.

50 Usporediti također: HORVAT, 1982, 43; HORVAT-LEVAJ, 2015, 215.

51 Više o tome u: LORENZ, 1999, 219–302.

52 HORVAT 1982, 37; CVITANOVIĆ, 1993, 183–185.

18. Crkva sv. Jeronima u Štrigovi, kupola iz 1744. oslikana freskama Ivana Krstitelja Rangera (snimka: Paolo Mofardin, 2021.)
Church of St Jerome in Štrigova, dome from 1744 with frescoes painted by Johann Baptist Ranger (P. Mofardin, 2021)

je sastavljeno od kvadratnog prostora odrezanih uglova (nepravilni oktagon), okruženog trima konhama pod kalotama, a njegov tlocrtni oblik prati kupola na tamburu. Osvjetljenje je provedeno kroz prozore probijene u zoni kupole te zasječene susvodnicama. Izvana, visoki zid tambura obuhvaća i kupolu iznad koje se diže valovita kapa s visokom lanternom. Prema tomu, krovšte i lanterna ne odgovaraju kupoli, nego se kulisno dižu iznad nje.

Slično je rješenje karakteriziralo i pavlinsku crkvu sv. Jeronima u Štrigovi, čije je trolisno svetište s kupolom bilo dovršeno 1744. godine.⁵³ Za razliku od današnjeg stanja s kupolom obuhvaćenom visokim krovom broda, izvorno je kupola bila volumno osamostaljena,⁵⁴ ali izvana prikrivena oktogonalmim tamburom nadvišenim valovitom kapom s lanternom, koja, kao i u Križevcima, nije odgovarala konturama kupole. Sama oktogonalna kupola (sl. 18) bila je osvijetljena prozorima unutar susvodnica, a njezinu unutrašnju opnu kao i cijelo svetište oplemenjuju iluzionističke freske pavlinskoga slikara Ivana Krstitelja Rangera⁵⁵ koje prikrivaju i potencijalno mjesto proboja

kupole prema lanterna (drugim riječima, lanterna nije osvijetljavala kupolu).

I dok trolisna svetišta navedenih pavlinskih crkava imaju paralele u suvremenoj austrijskoj, poglavito štajerskoj arhitekturi,⁵⁶ spomenuto oblikovanje poligonalnih kupola izvana skrivenih unutar tambura nalazi uzore u sjevernotalijanskoj arhitekturi 17. stoljeća, no to je tema koja je bila elaborirana na drugom mjestu.⁵⁷

Iduća crkva s kupolom koja se gradi na ovim prostorima, isusovačka je crkva sv. Franje Ksaverskog na Ksaveru u Zagrebu (1748. – 1752.), podignuta, kao i Čučerje, inicijativom biskupa Jurja Branjuga, ali i biskupa Franje Thauzyja te kanonika Sinersperga,⁵⁸ zaslužnog za grad-

369–372.

56 Primjerice, augustinska crkva sv. Vida u Pöllauu (1701. – 1712.), pavlinska crkva *Mariatrost* u Grazu (1714. – 1735.). BRUCHER, 1983, 296–297.

57 HORVAT LEVAJ, 2021, 348–349. Jedan od komparativnih primjera znači *Santuario di Nostra Signora di Loreto* u Tresiviju (1646.). Usporediti također: LANGÉ, PACCAROTTI, 1994, 92. Ponekad, na tom području i klasične kupole bivaju, iz praktičnih razloga održavanja, naknadno prikrivene izvana povišenim tamburima i kapama, poput primjerice, crkve *Santa Maria del Monte Cappuccini* (1584.) Ascania Vitozzija u Torinu ili obližnjeg *Santuario Valinotto* (1738.) Bernarda Vittonea.

58 HORVAT, 1982, 43; CVITANOVIĆ, 1994, 244–245. Usporediti također: HORVAT-LEVAJ, 2015, 256–262.

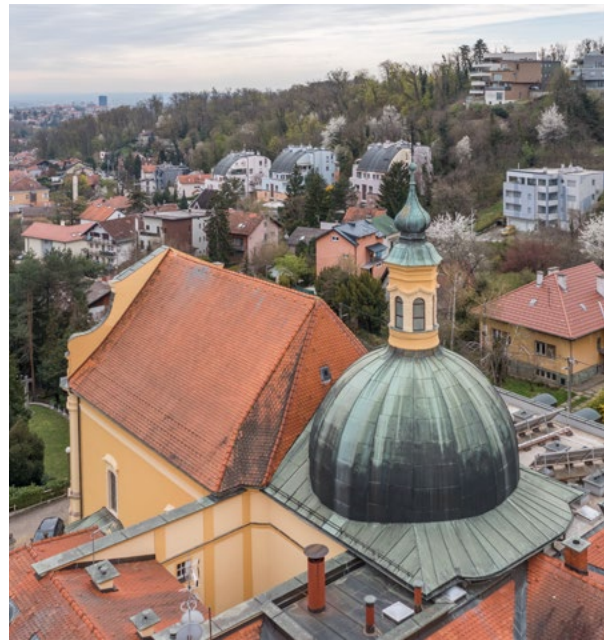
53 HORVAT, 1982, 39; CVITANOVIĆ, 1989; 122. CVITANOVIĆ, 1994, 242.

54 HORVAT LEVAJ, 2021, 336–338.

55 HORVAT, 1982, 141. Usporediti također: REPANIĆ BRAUN, 2021,

19. Crkva sv. Franje Ksaverskog u Zagrebu (1748. – 1752.), kupola iznad svetišta (snimka: P. Mofardin, 2021.)
Church of St Francis Xavier in Zagreb (1748–1752), dome above the sanctuary (P. Mofardin, 2021)

20. Crkva sv. Franje Ksaverskog u Zagrebu, pogled na kupolu (snimka: P. Mofardin, 2021.)
Church of St Francis Xavier in Zagreb, view of the dome (P. Mofardin, 2021)

nju već spomenute crkve na Dolcu. U skladu s takvim naručiteljima inovativan je i njezin kasnobarokni izgled s konveksno-konkavnim pročeljem i centraliziranim dvotrajnim brodom s kupolastim svodovima (češkim kapama) te kvadratičnim svetištem sa stiješnjanim zaključkom (tzv. dvodijelno svetište). No ono što crkvi daje glavno obilježje, visoka je kupola kružne osnove poviše svetišta, postavljena na pandantive i osvijetljena kroz lanternu, čiji unutarnju oblik prati i njezina vanjšina. (sl. 19, 20 i 21) Jednaki tip svetišta i kupole bit će ubrzo ponovljen u Sv. Mariji na Dolcu, dovršenoj 1760. godine. Obje zagrebačke crkve u novijoj su literaturi povezane sa štajerskim arhitektom Josephom Hueberom (1715. – 1787.),⁵⁹ a kao dodatni razlog takve atribucije navodi se usporedba s Hueberovom crkvom sv. Mohora i Fortunata (1752. – 1760.) u Gornjem Gradu u Sloveniji, također obilježenom kupolom.

Tip klasičnih kupola na pandantivima osvijetljenih kroz lanternu, javlja se u srednjoeuropskoj sakralnoj arhitekturi tijekom dužeg razdoblja,⁶⁰ a naravno i šire. No kada je riječ o komparativnim primjerima 18. stoljeća, valja istaknuti da se crkve sv. Franje Ksaverskog i Sv. Marije izdvajaju nekim specifičnostima. Ponajprije, za razliku od većine srodnih crkava u regiji, pa tako i one Hueberove u slovenskom Gornjem Gradu, zagrebačke crkve

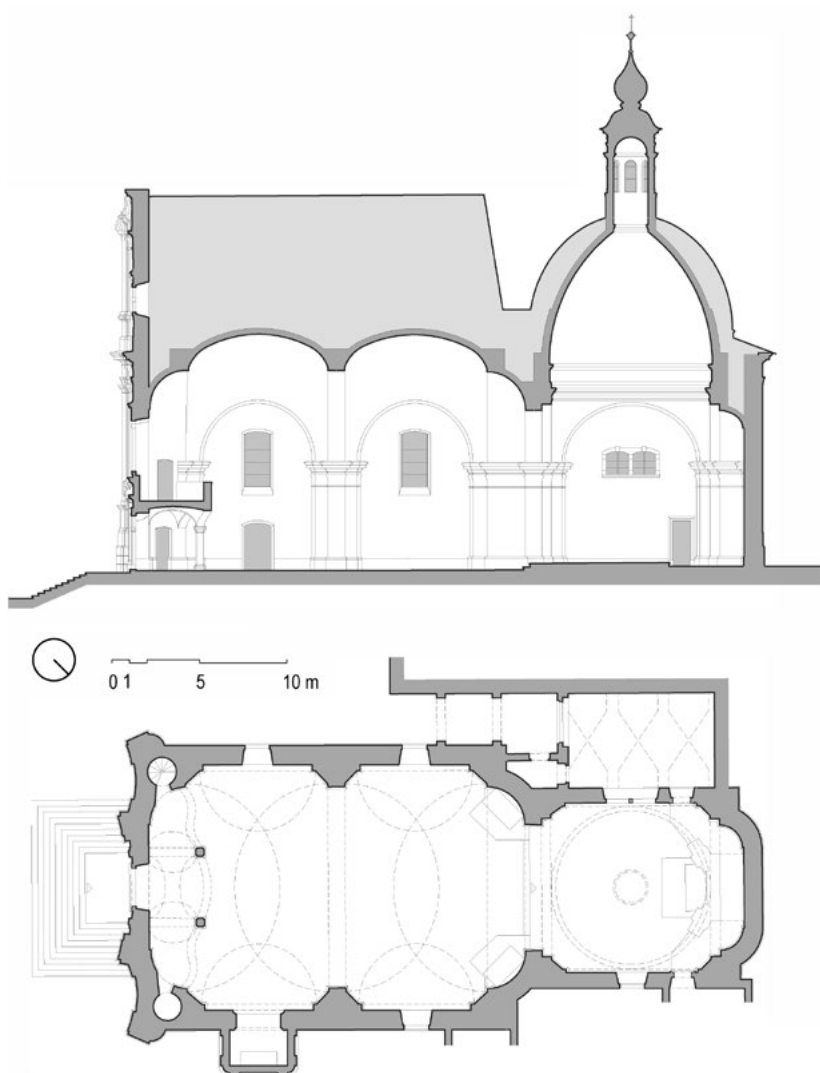
nemaju tambur s prozorima. Ujedno, u većini navedenih austrijskih (i slovenskih) crkava kupole su smještene iznad križišta, odnosno ispred samog svetišta, a ne iznad njega (kao u Zagrebu). Te osobnosti dviju zagrebačkih realizacija, osim svojevrstne redukcije, mogu se tumačiti i kasnobaroknim senzibilitetom, jer su odsustvom tambura s prozorima kupole neposrednije povezane s prostorima crkava, a ujedno naglašavaju na dinamičan način upravo dominantne dijelove baroknih interijera. U svakom slučaju, riječ je o spretnoj prilagodbi motiva kupole crkvama manjeg formata.

Prototipski, takav spoj svetišta i kupole s lanternom bez tambura, međutim, ne nastaje na našim prostorima, kako se donedavno smatralo, u Zagrebu nego u Čučerju. Naime, bez obzira na to što ne znamo precizno kako je srušena kupola crkve u Čučerju izgledala, to je na određeni način prva kupola u ovim krajevima smještena ponad samog svetišta (kod prethodno spomenutih pavlinskih crkava u Križevcima i Štrigovi, s obzirom na trolisni oblik svetišta, kupole zapravo zapremaju poziciju križišta).⁶¹ Ujedno, opis iz vizitacija koji spominje „rotundu“ (samu kupolu) bez prozora i „malu kupolu“ (lanternu) s prozorima, jasno govori da nije bila riječ o kupoli s prozorima poviše tambura, kao u ranijim pavlinskim primjerima, nego o kupoli osvijetljenoj kroz lanternu, bez obzira na to

59 BOTICA, 2020, 53–66.

60 Augustinska crkva sv. Vida u Pöllauu (1701.–1712.), pavlinska crkva *Mariatrost* u Grazu (1714.–1735.), benediktinska crkva u Melku (oko 1701.). BRUCHER, 1983, 296–297; LORENZ, 1999, 267–269.

61 O renesansnom podrijetlu takvog tipa svetišta vidjeti: MARKOVIĆ, 2003, 606.

21. Crkva sv. Franje Ksaverskog u Zagrebu, uzdužni presjek s pogledom prema sjeveru (arhitektonski nacrt: I. Valjato-Vrus, 2014.)
Church of St Francis Xavier in Zagreb, longitudinal section with a view to the north (architectural plan: I. Valjato-Vrus, 2014)

što je i kupola u Čučerju mogla imati, poput dviju pavlinskih crkava, poligonalni oblik usklađen s tlocrtom svetišta.

Takvu prostornu organizaciju crkva u Čučerju, bez sumnje, duguje svom patronu, zagrebačkom biskupu Jurju Branjugu, i inače poznatom meceni umjetnosti, inicijatoru sakralnih gradnji te organizatoru značajne kiparske radionice u biskupskom dvoru u Zagrebu.⁶²

Ako se pitamo koji su razlozi da je za crkvu u Čučerju biskup odabrao razmjerno rijedak arhitektonski tip, možemo pretpostaviti da je trobrodni oblik, kao i u Ludbregu, bio povezan s potrebama župne i hodočasničke crkve za većim prostorom, dok ideja bazilike znači pozivanje na monumentalne uzore na širem srednjoeuropskom

području. Oblikovanje kupole moglo je, pak, biti povezano s marijanskim svetištem.⁶³

Zaključak

Župna i hodočasnička crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju, otkrićem poništenih arhitektonskih elemenata, pojavljuje se u kontekstu barokne sakralne arhitekture kontinentalne Hrvatske u sasvim novom svjetlu. Njezina kupola s lanternom nastaje dvadeset godina prije kupole crkve na Ksaveru te oko trideset godina prije kupole crkve na Dolcu,⁶⁴ a njezin trobrodni korpus

62 BRANJUG, Juraj. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 29.7.2024. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/branjug-juraj>>

63 O povezanosti kupola s marijanskim svetištima vidjeti: BOTICA, 2020, 58, prema SCHÜTZ, 2000, 94.

64 U tom kontekstu treba spomenuti i kupolu u trolisnom Draškovićevom mauzoleju (1731.) u Križančiji kraj Velikog Bukovca te kupolu župne crkve sv. Barbare u Bedekovčini (1776. – 1778.). Kupola mauzoleja podignuta je poviše lađe kružne osnove, a kupola u Bedekovčini slijedi model zagrebačkih crkava.

neuobičajenoga bazilikalnog presjeka oblikovan je deset do petnaest godina prije slično koncipirane trobrodne župne crkve u Donjoj Stubici, te dvadesetak godina prije trobrodne dvoranske crkve na Dolcu. Štoviše, s obzirom na podatke o naručitelju, s velikom sigurnošću možemo zaključiti da je inovativni spoje kupole i svetišta realiziran u Čučerju, biskup s novim arhitektom (moguće predloženim Hueberom) dalje razradio na Ksaveru, da bi taj model bio potom ponovljen i na Dolcu. Činjenica da obilježja crkve u Čučerju nisu bila prije (pre)poznata te da nisu ušla u stručnu literaturu, utjecat će tako i na drukčije tumačenje navedenih crkava.

Tko su bili projektant i graditelj te osebujne crkve ostaje, međutim, zasad nepoznato. U svakom slučaju, u skladu s vremenom nastanka, u usporedbi sa spomenutim, nešto kasnijim crkvama u Zagrebu, obilježenima kasnim barokom (dvodijelno svetište, jastučasti kapiteli, odlomci gređa), arhitektonski oblici crkve u Čučerju (poligonalno svetište,

pilastru jednostavnih kapitela, kontinuirano gređe) još nemaju kasnobarokni oblik, te upućuju na raniju generaciju arhitekata od onih koju su realizirali crkve na Ksaveru i Dolcu. U tom kontekstu, ipak ne možemo ne zamijetiti da izvedba crkve u Čučerju nije bila na razini arhitektonske ideje. O tome govore ne samo određene nepravilnosti u tlocrtu, vjerojatno izazvane konfiguracijom terena i možda ostacima starije crkve, nego, ponajviše, odustajanje od zahtjevnoga bazilikalnog tipa još tijekom gradnje.

I na kraju, postavlja se pitanje kako rezultate istraživanja primijeniti u obnovi crkve nakon potresa 2020. godine. S obzirom na to da su svi tragovi kupole i svodova poništeni u obnovi početkom 20. stoljeća, za njihovu rekonstrukciju nedostaju elementi. Stoga se valja odlučiti za konzerviranje zatečenog stanja uz tek manje restauratorske radove pojedinih zona. Ipak, navedene nove spoznaje, povećavaju dignitet višestruko važne crkve na drevnom posjedu Zagrebačke biskupije. ■

Izvori

Arhiva Župe Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju
Spomenica – Liber memorialis parochiae Chucherjensis inchoatus anno salutis reparatae 1829. sub Ignatio Rochich, parochio Chucherjensi
Nadbiskupski arhiv Zagreb

Kanonske vizitacije, protokol 1/I, 2/II, 3/III, 45/I, 46/II, 47/III a, 48/IV, 49/V, 51/VII, 52/VIII, 53/IX, 54/X, 56/XII, 57/XIII, 58/XIV, 59/XV, 60/XVI, 62/XVIII, 63/XIX, 65/XXI a, 66/XXII, 67/XXIII, 67/XXIII d

Literatura

BARIČEVIĆ DORIS, LUKINOVIĆ ANDRIJA, *Župna crkva Pohoda Marijina u Čučerju. Kulturno-povijesni vodič povodom 800. obljetnice*, Glas koncila, Zagreb, 2001.
BOTICA DUBRAVKA, Naručiteljska djelatnost Jurja Branjuga, „biskupa graditelja“: gradnja i opremanje župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom kao odraz kulturnih i političkih ideja kraja 17. i prve polovice 18. stoljeća u Zagrebu potaknutih Vitezovićem, *Croatia Christiana Periodica*, 63 (2009.), 87–108
BOTICA DUBRAVKA, Župna crkva sv. Marije na Dolcu i župna crkva sv. Franje Ksaverskog. Novi prijedlozi za istraživanje korpusa sakralne arhitekture 18. stoljeća u Zagrebu i okolici, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 44/2 (2020.), 53–66
BRUCHER GÜNTER, *Barockarchitektur in Österreich*, Köln, 1983.
BUTURAC JOSIP, Popis župa Zagrebačke biskupije iz 1334. i 1501. godine, *Starine*, 59 (1984.), 43–108
CVITANOVIĆ ĐURĐICA, Arhitektura pavlinskog reda u baroknom razdoblju, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj: 1244.–1786. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo*, katalog izložbe, (ur.) Đurđica Cvitanović, Vladimir Maleković, Jadranka Petričević, Zagreb, 1989., 111–125
CVITANOVIĆ ĐURĐICA, Crkva Majke Božje Koruške, u: *Križevci – grad i okolica*, Umjetnička topografija Hrvatske, (ur.) Žarko Domljan, Zagreb, 1993., 183–185

CVITANOVIĆ ĐURĐICA, Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja, u: *Sveti trag, devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094.–1994.*, katalog izložbe, Muzej Mimara, (ur.) Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, Zagreb, 1994., 233–270
CVITANOVIĆ ĐURĐICA, Župna crkva sv. Ladislava u Pokupskom, u: *Pokupsko 1991–1996*, Velika Gorica, 1996., 28–31
DOBRONIĆ LELJA, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201., *Rad JAZU*, 283 (1951.), 241–318
DOBRONIĆ LELJA, *Stari „vijenac“ sela oko Zagreba*, Zagreb, 2003.
HORTENZIJE (NIKOLA PAVIĆ), *Majka Božja Čučerska. Prilog hrvatskoj crkvenoj povijesnici*, Zagreb, 1908.
HORVAT ANĐELA, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: HORVAT ANĐELA, MATEJČIĆ RADMILA, PRIJATELJ KRUNO, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 3–381
HORVAT-LEVAJ KATARINA, Župna crkva Presvetog Trojstva u Donjoj Stubici, u: *Peristil*, 38 (1995.), 73–82
HORVAT-LEVAJ KATARINA, *Sakralna arhitektura*, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Umjetnička topografija Hrvatske, (ur.) Katarina Horvat-Levaj, Ivanka Reberski, Zagreb, 1997., 121–138
HORVAT-LEVAJ KATARINA, *Barokna arhitektura. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2015.

HORVAT-LEVAJ KATARINA, Crkva svetog Jeronima u Štrigovi. Prilog istraživanju crkava s trolisnim svetištem i kupolom, u: *Sveti Jeronim kroz vjekove. Kult i spomenici*, (ur.) Emilio Marin, Katarina Horvat-Levaj, Zagreb, 2021., 325–354

LANGÉ SANTINO, PACCIAROTTI GIUSEPPE, *Barocco Alpino. Arte e architettura religiosa dei Seicento: spazio e figuratività*, Milano, 1994.

LORENZ HELLMUT, Architektur, u: *Barock, Geschichte der bildenden Kunst in Österreich*, sv. 4, (ur.) Hellmut Lorenz, Prestel, München – London – New York, 1999., 219–302

MARKOVIĆ VLADIMIR, Arhitektura u Hrvatskoj, u: *Barok i prosvjetiteljstvo, kultura, znanost, umjetnost*, Hrvatska i Europa, sv. 3, (ur.) Ivan Golub, Zagreb, 2003., 599–616

Elaborati

Elaborat konzervatorsko-restauratorskih radova sondiranja pročelja i unutrašnjosti crkve Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju, MULTI-ART d.o.o., Zagreb, prosinac 2022.

HORVAT-LEVAJ KATARINA, VIDOVIĆ IVA, *Župna crkva Pohoda Bl. Dj. Marije u Čučerju. Povijest gradnje, valorizacija i prijedlog konzervatorskih smjernica*, konzervatorski elaborat, voditeljica dr. sc. Katarina Horvat-Levaj, suradnici: Maja Kamenar, mag.

Mrežna izdanja

BRANJUG, Juraj. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 29. 7. 2024. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/branjug-juraj>>

Summary

Katarina Horvat-Levaj

PARISH AND PILGRIMAGE CHURCH OF THE VISITATION OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN ČUČERJE: A TRIPLE-NAVE BAROQUE BASILICA WITH A DOME ABOVE THE SANCTUARY, BUILT BY BISHOP JURAJ BRANJUG

The parish and pilgrimage church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary in Čučerje was built in the 1730's by Juraj Branjug, the bishop of Zagreb, on the site of a church mentioned in written sources in the 14th century. Despite the important historical circumstances of its construction, it has not been included in any review of Baroque architecture in Croatia. The reason for this surely lies in the fact that the church was damaged during the 1905/1906 earthquakes and lost some of its most prominent architectural features. Renovated at the beginning of the 20th century in a simplified form, it again suffered severe structural damage during the 2020 earthquake. Research carried out as part of the renovation, however, revealed important abandoned design features only partially known from written documents. Among them are clerestory windows and the dome, with a lantern, above the sanctuary.

In its present form, the church is a triple-nave building with a polygonal sanctuary with a wooden barrel vault.

PINTURIĆ JOSIP, *Župa Pohoda Blažene Djevice Marije*, Čučerje, 1989.

REPANIĆ BRAUN MIRJANA, Sveti Jeronim u baroknom slikarstvu i štuko dekoraciji sjeverozapadne Hrvatske, u: *Sveti Jeronim kroz vjekove. Kult i spomenici*, (ur.) Emilio Marin, Katarina Horvat-Levaj, Zagreb, 2021., 359–392

SCHÜTZ BERNHARD, *Die kirchliche Barockarchitektur in Bayern und Oberschwaben 1580–1780*, München, 2000.

TORBAR JOSIP, *Izvjestice o zagrebačkom potresu 9. studenog 1880.*, elektroničko izdanje izvornika objavljenog 1882. godine, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 2019.

ing. arch., Paolo Mofardin, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, ožujak 2023.

MAJER JURIŠIĆ KRASANKA, VUJASINOVIĆ MARTINA, PODNAR HRVOJE, *Crkva Presvetog Trojstva u Donjoj Stubici*, konzervatorski elaborat, INTRADOS PROJEKT d.o.o., Zagreb, ožujak 2022.

The side aisles are separated from the central nave by arcades on wall columns divided by Tuscan columns; and, despite the great difference in height between the side aisles and the nave, it does not have clerestory windows. The descriptions in canonical visitations tell us that the church had a vault and that there was a dome with a lantern above the sanctuary, but the clerestory windows were abandoned during construction (the central nave and side aisles being covered by one roof) due to a “fault in the roof”. Probes opened during restoration revealed bricked-up clerestory windows that were never in use.

Because of these characteristics, the parish church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary in Čučerje significantly exceeds the average architecture of Baroque churches in continental Croatia. Although the dome and the original vaults have not been preserved, the mere fact that the dome existed gives the parish church in Čučerje an exceptional significance, because it is a rare occurrence

in Croatia. The same can be said for the triple-nave basilica layout, which has almost no parallels in the area, and the triple nave itself is relatively rare.

Although there were two medieval examples of triple-nave churches in Zagreb and the surrounding area – the cathedral, and the parish church of St Mark – the layout was not widely used. In addition, the above-mentioned Zagreb churches were not basilicas, but hall churches (*Hallenkirche*). Therefore, even the few triple-nave Baroque churches in the area had naves of equal height. The basilica layout appears only in the Gothic parish church of the Holy Trinity in Donja Stubica (expanded by adding side aisles between 1740 and 1745, therefore after the church in Čučerje had been completed).

If we take into account Baroque churches with a dome above the sanctuary, the church in Čučerje was preceded only by the Pauline votive church of Our Lady of Sorrows of Koruška, in Križevci. Its dome (1725) follows the square floor plan of the sanctuary with cut-off corners (irregular octagon), and lighting is provided through windows above the drum. Outside, the high wall of the drum includes the dome, with a curved cupola with a tall lantern. A similar dome (1744) can also be found on the Pauline church of St Jerome, in Štrigova. The domes that were later built in Zagreb on the Jesuit church of St Francis Xavier (1748–1752) and the parish church of St Mary on Dolac (1760) belong to the classic type of round domes without a drum with a lantern and constructed on pendentives. (In recent sources, both Zagreb churches are associated with the Styrian architect Joseph Hueber.)

Therefore, the aforementioned chronological position of the dome on the church in Čučerje gives it a possible prototypical role, and the descriptions from the visitations

suggest that it had a dome without windows illuminated through a lantern, a solution similar to Zagreb churches with identical placement of the dome above the sanctuary. Considering the information about the patron, we can conclude with great certainty that the innovative combination of the dome and the sanctuary was designed in Čučerje, and Bishop Juraj Branjug improved it on the church of St Francis Xavier in Zagreb, so that it could be used again on the church of St Mary in Zagreb. The features of the above-mentioned group of three churches differ to some extent from related churches with domes in the wider region, which are characterized by a tambour with windows, and above the crossing, not the sanctuary. In addition to the well-known patron, the question of who was the designer and builder of the peculiar church in Čučerje remains unknown, but it is obvious that the execution was not at the level of the architectural idea.

And, finally, the question arises as to how to apply the results of the research on the reconstruction of the church after the 2020 earthquake. Given that all traces of the dome and vault were destroyed at the beginning of the 20th century, elements needed for their reconstruction are missing. It is therefore necessary to conserve the present state with only minor restoration of individual zones. Nevertheless, the aforementioned new findings increase the dignity of this important church on the old property of the Zagreb Diocese.

KEYWORDS: Čučerje, parish church, Baroque, Bishop Juraj Branjug, triple-nave basilica, dome above the sanctuary, reconstruction after the 1905/1906 earthquake, reconstruction after the 2020 earthquake